

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

PROF. DR. METİN AKAR'A ARMAĞAN

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 4, Aralık/December 2021)

Hacı İbrahim DELİCE

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
delice@cumhuriyet.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2560-0718>

Kitab fi İlmi'n-Nüşşab'da Geçen Okçuluk Terimleri

Archery Terms in the Book of Kitab fi İlmi'n-Nüşşab

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 14.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 23.12.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2021

Atıf/Citation

DELİCE, H. İ. (2021). *Kitab fi İlmi'n-Nüşşab'da Geçen Okçuluk Terimleri*. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 1841-1860. <https://doi.org/10.34083/akaded.1023546>

DELİCE, H. İ. (2021). Archery Terms in the Book of *Kitab fi İlmi'n-Nüşşab*. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(4), 1841-1860. <https://doi.org/10.34083/akaded.1023546>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Bu çalışma ile, Türkçe yazılmış ilk okçuluk kitaplarından biri olan ve Oğuz ve Kıpçak dil özelliklerinin hâkim olduğu *Kitab fi İlmi'n-Nüşşab*'da geçen okçuluk terimlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Son zamanlarda, okçuluk bilgisi içeren kitap veya sözlük gibi eserlerdeki okçuluk terimlerinin makale çalışması bağlamında yazılması yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla, bu çalışmalara bir yenisini eklemek, bu çalışmaları desteklemek, ileride hazırlanacak olan okçuluk terimleri sözlüğünün daha kapsamlı olmasını sağlamak ve okçuluk ile ilgili kültür tarihimizi gelecek nesillere tanıtmak gibi hedeflerle bu çalışma ortaya konmuştur. Bu amaç gerçekleştirilirken tespiti yapılan okçuluk terimleri ile ilgili çalışmalar tanıtılmış; sonra, belirtilen eser terimler açısından taranmıştır. Bu bağlamda 77 terim tespit edilmiştir. Bu 77 terim yine metinden yola çıkılarak anlamlandırılıp tanıklandırılmıştır. Başkaları tarafından yayınlanan çalışmalarda da ele alınan terimler için o çalışmalardaki kavramla ilgili açıklamalar da eklenmiştir. Bir değerlendirmeye de çalışma bitirilmiştir. Türkçenin söz varlığının tespit edilebilmesi için farklı kavramsal alanları kullanan değişik disiplinlere ait eserlerin söz varlığının ortaya konması önemli bir kültürel katkı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nüşşab, okçuluk, terim, Kıpçak, savaş.

Abstract

This study aims to determine and explain the archery terms in Kitab fi İlmi'n-Nüşşab, one of the first archery books written in Turkish, in which Oghuz and Kipchak language features are dominant. Recently, it has become common to write archery terms in works such as books or dictionaries containing archery information in the context of article work. Therefore, this study has been put forward with the objectives of adding a new one to these studies, supporting these studies, making the dictionary of archery terms to be prepared in the future more comprehensive and introducing our cultural history related to archery to future generations. While carrying out this purpose, the studies related to the archery terms determined were introduced, and then the mentioned work was scanned based on these terms. In this context, 77 terms were identified. These 77 terms have been interpreted and witnessed based on the text. For terms that were also covered in studies published by others, explanations about the term in those studies were also added. The study was concluded with a short evaluation. In order to determine the vocabulary of Turkish, it will be an important cultural contribution to reveal the vocabulary of works belonging to different disciplines using different conceptual fields.

Keywords: Nüşşab, archery, term, Kipchak, war.

Giriş

Kitab fi İlmi'n-Nüşşab adlı eser, Delice tarafından yazma mecmuanın ismi olan “Hulasa” adıyla yayınlanmıştır (2003). Hulasa’nın içinde tarihi Oğuz ve Kıpçak lehçesi dil özellikleri ile yazılmış *Kitâb fi-İlmi'n-Nüşşâb* ile *Kitâb fi-Riyâzeti'l-Hayl* ve Arapça yazılmış *Kitâb fi-İlmi'l-Musabaka* adlı üç eser bulunmaktadır. Okçuluk ilmi üzerine yazılmış olan “Kitâb fi-İlmi'n-Nüşşâb”, bu mecmuanın birinci kitabıdır.

Türkçe yazılmış tarihî ve çağdaş metinlerdeki hemen her alanla ilgili terimlerin detaylı bir şekilde incelenmesine ihtiyaç vardır; çünkü, bugün Türkçede kullanılan terimler genellikle yabancı kökenlidir ve yabancı kökenli bu terimlerin Türkçeleştirilmesi için önceden kullanılmış terimlerin seçenек olarak ortaya konması gerekir. Bu tespiti anlayabilmek için herhangi bir bilim alanının terimler sözlüğüne bakmak yeterlidir. Türkçede kullanılan yabancı kökenli terimlerin Türkçeleştirilebilmesi ve Türkçenin terimleştirme imkânlarının dil kullanıcılarına gösterilebilmesi için bu tür çalışmalar önem arz etmektedir.

Okçuluk terimleri ile ilgili çalışmaların son zamanlarda başladığı ve gittikçe yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Sözlük bağlamının dışında doğrudan okçuluk terimleri başlığıyla yayınlanan ilk çalışma, -tespit edebildiğimiz kadarıyla- Egüz tarafından yapılmıştır. *Telhîs-i Resâilât-ı Rumât'ta Geçen Okçuluk Terimleri ve Âdetleri Üzerine* (2011) ismiyle yayınlanan bu çalışmada, *Telhîs-i Resâilât-ı Rumât'ta* geçen terimler, kitaptaki kavram alanı ile listelenmiştir.

Bu çalışmayı takip eden diğer çalışma, Azbay tarafından *XVII. Yüzyıldan Bir Okçuluk Kitabı: Hâzâ Kitâb-ı Kavsnâme ve Okçuluk Terimleri* (2019) ismiyle yayınlanmıştır. Bu çalışmada, *Kitâb-ı Kavsnâme*'de geçen okçuluk terimleri, kendi içinde *Okçuluk Terimleri*, *Yay ve Yayın Bölümleriyle İlgili Terimler*, *Ok ve Okun Bölümleriyle İlgili Terimler* ve *Okçuluk Aksesuarlarıyla İlgili terimler* başlıklarıyla sınıflandırıldıktan sonra sözlüklerde belirtilen kavram alanlarıyla listelenmiştir.

Bu konuyla ilgili başka bir çalışma Ölçücü tarafından *Tuhfetü'l-Hasib'de Geçen Okçuluk Terimleri Üzerine* (2020) ismiyle yapılmıştır. Bu çalışmada, *Tuhfetü'l-Hasib'de* geçen terimler, kitaptaki kavram alanı ile listelenmiştir. Ayrıca, *Sonuç* kısmında tespiti yapılan 152 terim, köken bilgisi bakımından değerlendirilmiştir.

Okçuluk terimleri üzerine yapılmış derli toplu çalışma olarak Vural'ın *Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Yer Alan Okçuluk Terimleri* (2020) isimli makalesini söyleyebiliriz; ki, bu çalışma, okçu bir millet olan Türklerin söz varlığını tarihsel sözlükler yardımıyla ortaya koymayı amaçlamıştır. Sözlüklerde yer alan ve doğrudan okçulukla ilgili olan 279 terim tespit edilmiş ve bu terimlerin kavram alanları

sözlüklerde belirtildiği şekilde verilmiştir. Ayrıca “Sonuç” kısmında bu terimlerin köken bilgisi üzerinde de durulmuştur.

Okçuluk terimleri ile ilgili başka bir çalışma Uçar ve Akyıldız tarafından *Mehmed Emin Vahid Paşa'nın Minhac-i Rumat Adlı Eserinde Geçen Okçuluk Terimleri Üzerine* (2020) başlığıyla yapılmıştır. Bu çalışmada, *Minhac-i Rumat*'ta geçen 400 terim anlamlandırılmıştır. Ayrıca, *Sonuç* kısmında tespiti yapılan 400 terim ile ilgili bir değerlendirme de yapılmıştır.

Bu konuyla ilgili başka bir çalışma Tulu tarafından *Dede Korkut Kitabında Okçuluk Terimleri* (2021) ismiyle yapılmıştır. Bu çalışmada, *Dede Korkut Kitabı*'nda geçen ‘beri’, ‘boğma kiriş’ / ‘burma kiriş’ terimleri ile ‘Üçin atup birin yarmaz.’ deyiminin okunuşları üzerine değerlendirmelerini ve düzeltme önerilerini belirtmektedir.

Dolayısıyla, bizim bu çalışmamız da Türkçede kullanılan okçuluk terimlerini ortaya koymak amacıyla başlatılmış ve gelişmekte olan bu çalışmaları desteklemeyi ve genişletmeyi hedeflemiştir. Bu çalışma, doğrudan okçuluk üzerine yazılmış Türkçe ilk kitap özelliğini taşımasına rağmen *Kitâb fî-İlmi'n-Nüşşâb*'ın doğrudan okçuluk terimleri ile ilgili çalışmalarda kaynak olarak kullanılmamış olması nedeniyle *Kitâb fî-İlmi'n-Nüşşâb*'ın görünürlüğünü artırmayı da planlamıştır.

Bu amaçlar doğrultusunda, terimlerin anlamları, bütün bu çalışmaları da dikkate alarak zaten bir okçuluk öğretimi olan zikri geçen metin esas alınmıştır. Yani, tespit edilen terimlerin anlamları yine metnin kendisinden çıkarılmıştır. Ayrıca, bu terimler, varak ve satır numarası yanında metin parçaları ile tanımlanmaya da çalışılmıştır. Alıntı yapılırken yayınlanmış metinde kullanılan özel işaret göz ardı edilmiştir.

Kitab fî İlmi'n-Nüşşâb'da Geçen Okçuluk Terimleri

Acem yayı: Metinde Nemrut tarafından yapıldığı zikredilen yay türü. “*Acem yayını evvel, Nemrud çıkardı, diyüb" eyitdiler.*” [9b/9-10a/1]. Bu terim, Egüz'de geçmektedir; şöyle tanımlamıştır: “*Bir yay çeşidi. Acem yaylarının kabzaları yay durumuna göre küçük, iki tarafı oldukça yassı ve kalın, başları ince ve eşek kemiğinden, iki tarafı üçer parça kemikle kemiklenir. Pek çoğunun üstüne sinirlenmiş kemik kaplanmıştır, işlemeden başka bir güzelliği bulunmaz (s. 108).*” (Egüz, 2011, s. 394).

Ade yay: Alışılmış, geleneğe uygun yay. “*Ve amma, yırak atgan kişinin yayının bağı kıska bolgay, 'ade yaylardan.*” [32b/6-7].

Âdet: Okçuluk geleneği. “*Ve biri dahı hadden aşaga murabba dutmakdan bolur, âdetden taşkarı..*” [54a/2-4].

Agaç: Yayın temel malzemesi sayılan unsurlardan biri. Yayın odun kısmı. “*Yay dahı anın gibi dört nesne birle kayımdür. Biri **agactur**; ademnin süvegi menzilesinde turur.*” [13b/6-8].

Ahmas: Ayak tabanı. Ayakta ok atma şekillerinden biri. “*Ve dahı iki ayaknın arası açuk bolgay, bir arşun kadarınca. Ve dahı sol ayaknın ökçesi ön ayaknın akı tuşında bolgay. Ana “**Ahmas!**” diyerler.*” [29a/5-8].

Ahvel: ‘Nazar’ da denilen ‘gözleme’nin bir gözün yumularak yapıldığı üç türünden biri. “*Andan şonra, bilgil; kim, gözlemek dahı üç türlüdür. Bir gözlemege, **ahvel** dirler.*” [22a/9, 22b/1-2].

Akd: Ok atmanın aslından biridir. Elde yay kurma şekli. “*Bilgil ve agah bolgı; ok atmaknın aslı, altı turur. Biri kabzaa turur; ve biri tefvik turur; ve dahı biri, ‘**akd**’ turur ve biri dahr, medd turur; ve biri dahı , ıtlak turur; ve biri dahı , ‘ayan turur.*” [14a/8-9, 14b/1-2].

Akr/Akır: Yara anlamına gelir; yuvulmak denir. Kabzanın ortasındaki avuç içi, sol kolun baş parmağının arkası, baş parmağın son boğumunda küştüvan yeri, şehadet parmağı ve şehadet parmağı ile baş parmak arasında olmak üzere beş yerde ortaya çıkan bir okçuluk ayıbıdır. “*Ol ayblar kim, ok atganda okçılara düşer. Ol biş dürlü ayb turur. Bu bişden artuk bolmaz ve eksük bolmaz. Ol ayblardan birisine tarak dirler ve birine akır diyerler ve birisine şak diyerler ve dahı birisine zürka diyerler ve birine dahı irtiad diyerler.*” [43a/9, 43b/1-8].

Arabi yay: Araplara ait bir yay çeşidi. “*Ve dahı Resul aleyhisselam eyitdi kim «Cebreil aleyhisselam Bedr Tokuşı’nda bir **Arabi yayı** biline bağlanup geldi.» didi.*” [4a/1-4]. Bu terim, Uçar ve Akyıldız’da da geçmektedir: “*Arap kavmine ait olan yay. bk. “kavs-ı arabi”* (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 122).

Avaz birmek: Okun ses çıkarması. Okun uzun olmasından ortaya çıkan kusurlardan biri. “*Ve birisi dahı, ok uzun bolmakdan bolur. Ve andan dahı, dört ‘ayb hasıl bolur. Biri **avaz birmek**, andan bolur ve biri dahı uruş tapmamak, andan bolur ve biri dahı yirimemek, andan bolur ve dahı, ok urub ötmemek andan bolur.*” [48a/1-6].

Ayan: Ok atmanın aslından biridir. Elde yay kurma şekli. “*Bilgil ve agah bolgı; ok atmaknın aslı, altı turur. Biri kabzaa turur ve biri tefvik turur ve dahı biri ‘akd turur ve biri dahı medd turur ve biri dahı ıtlak turur ve biri dahı ‘ayan turur.*” [14a/8-9, 14b/1-2].

Ayb: Ok atma esnasında okçuların başına gelen kusurlardır. Beş türlü ayp vardır. Bunlar tarak, akır, şak, zürka ve irtiad'dır. "Ol **ayblar** kim, ok atganda okçılara düşer. Ol biş dürlü ayb turur. Bu bişden artuk bolmaz ve eksük bolmaz. Ol ayblardan birisine tarak dirler ve birine akır diyerler ve birisine şak diyerler ve dahı birisine zürka diyerler ve birine dahı irtiad diyerler." [43a/9, 43b/1-8].

Bağır: Yayın iç yüzü. "Ve dahı, yaynın aşaga bağrını sol ayaknın barmakları tuşında kılğay." [41a/7-9].

Bıçak. Okun ortaya çıkmasını sağlayan savaş silahı. "Kaçan kim, **bıçaknı** kördi; hoş keldi. Dahı anun birle uruşdılar. Andan şonra, Adem eyitdi: «Mundan uzunurak bolsa!» didi."; kılıc işlediler. kaçan kim, kılıcnı kördiyise hoş geldi; sevindi. Andan şonra, Adem eyitdi: «Mundan dahı uzunırak bolsa!» didi. . Vardılar, süngü işlediler." [10a/6-10b/5].

Boga dutmak: Gezi çok sıkı tutmak. "Amma, ol akr kim –sol elnin baş barmaknı yağrmak ok yürür yirde ol on iki hasletden bolur. Biri gezi **boga dutmakdan** bolur." [53b/3-6].

Çekmek: Oku atmak için yayı gererek çekmek. "Kirişni göksi üzere koymagay sen. Göksünden yırak **çekgey** sen.." [51a/6-7].

Çengibazi: Bir tutuş şekli "Amma, kaçan kim oknı yırak atar bolsa, şehadet barmaknı orta barmak üzere koygıl. Yırak atmakda mundan yahşırak tutmak yok turur. Anun içün kim, ok kaçan tamam tolsa ok temüri ana tegmez. Bu tutmaknın öküş menfaatleri bardur ve dahı oknı yürüdüdür. Bu tutmaga Türki tilince **çengibazi** dirler." [18b/7-19a/6].

Çiğın tarağı: Çok fazla çekmek, çiğın çıkarmak, çok eğik oturmak ve sert yay kullanmaktan ortaya çıkar. Ses çıkarmak, elbisenin yırtılması, okun gökyüzünde oynaması, okun kırılması, vuruş şiddetinin az olması, okun hedefi geçmemesi ve düşmanın tama olması gibi ayıplar bu çiğın tarağı nedeniyle oluşur. Bu ayıbın giderilmesi için hedefe karşı oturmak, oku dışarıdan çekmek, birbirine uygun yay ve ok kullanmak ve ok atarken ruh ve nefes uyumu ile atmak gerekir. "Ve dahı, taşkarıdan çekgey sen. Bu bazı çapmak senden gider. Amma, **tarak kim çiğın çapmakdur**." [48b/1-3].

Ditremek: Okun titremesi. "«Ve dahı, baş barmaknın ok yürigen yiri yağır bolmak ve dahı baş barmaknın aşaga bogunı yağır bolmakve dahı avuc içinden kabza tiz gitmek ve dahı kol egri bolmak ve dahı **ditremek** ve dahı olk tolmamak ve dahı

yaynı çekebilmemek, barçası, bu nesnelerden hasıl bolur.» diyib dururlar.” [35b/4-36b/1].

Doldurmak / Toldurmak: Oku atmak için çekmek. “Andan oknı **toldur**mazdan burun düşmeni gözlemegey kaçan kim oknı tamam **toldur**sa andan sonra başın götürüp bakgay dahı düşmanını gözlegey andan atgay. Bu atmak -kim, didük-kalalarda dahı medinelerde yaraşur.” [31a/1-5].

Dutam: Okçulukta kullanılan bir ölçü birimi. “Kaçan kim okdan bir **dutam** kadarınca kalsa tolmaga andan sonra tiz çeküp toldurgay atgay.” [41b/3-5].

Endam: Otuz ikidir. Yedisi, sağ kolda cılak, parmak, etsiz parmak, orta parmak, baş parmak, dirsek, pazu (azud); beşi sol kolda cılak parmak, etsiz parmak, orta parmak, bilek, dirsek; altısı vücutta sağ yan, sağ çığın, iki yağrın süveği, uca, karındır. “Amma ol **endam**lar kim, adem oğlında bar turur; ol, otuz iki endam turur. Ol otuz ikiden on sekizini, ok atgan katı muhkem dutmak gerek.” [34a/3-6].

Ferke: Oku sağ kolun baş ve şehadet parmağı ile birden bırakma. “Kaçan kim ön elini halas kılsa anın gibi halas kılğay kim dirseği birle ardındagı kişini urur gibi katı halas kılğay. Muna ferke dirler.” [26a/3-6].

Fetha: Ok atmanın aslından biridir. “Ve dahı, iki elini açub oknı yaydan atsa ana **fetha** diyerler.” [38b/5-6]; “Ve dahı İshaki'r-Refa eytdi: «Ok atmaknın aslı on turur ve fer'i bir turur, eyitdi.” Birisi intisab turur –yani, ilgüye karşı turmak turur; o tenlü kim ülgünü sol gözün tuşında kılmak turur ve birisi itar turur ve birisi tevfiğ turur ve birisi kâfle turur ve birisi kabza turur ve birisi itimad turur ve birisi yayı agzına tegrü çekmek turur ve birisi oknın temürini baş barmagnın iki bogunu arasında kılmak turur ve dahı birisi iflat turur ve birisi **fetha** turur, sol eli birle; amma, fer'i kalkan altından atmak turur ve dahı geymek birle atmak turur.» eyitdiler.” [16a/3-16b/4]. Bu terim Azbay'da da geçmektedir. Şöyle tanımlanmıştır: “fetha biş-şimal 36a/6: Sol elle açmak < Ar. fetha “Kapalı nesneyi açmak manasınadır” (Kamus); “Açmak” (Vankulu); “Yani açmak ve yardım ve hüküm” / Ar. şimal “Sola denir ki sağ mukabilidir, sol ele ve sol yana ve sol cihete şamildir.” (Kamus); “Sol el ki sağ elin mukabilidir.” (Vankulu); “Sol ki hilaf-ı yemindir; yesar gibi.” (Ahteri, s. 521).” (Azbay: 2019: 209).

Fuk: Okun gezini kurmak. “Ve dahı tevfiğ didüğümüz oknın gezini koymak turur, kiriş üzere. Muna **fuk** dahı dirler ve dahı gez dirler. Velikin gez demek Türk tili

turur.” [19b/8-20a/2]. Bu terim Azbay’da da “Fevk” maddebaşı ile geçmektedir. Şöyle tanımlanmıştır: “Gez < Ar. fuk “Ve okun gezine denir ki kiriş bindirecek kertiktir.” (Kamus); “Okta kiriş koyacak yer, gez manasına.” (Vankulu); “Ok gezi” (Ahteri, s. 735); “Okun başıdır ki kiriş geçirirler” (Lehçe, s. 293); “Breaking an arrow in the notch; the notch of an arrow” (Steingass, s. 942).” (Azbay: 2019: 207). Vural, “Ok gezi olarak tanımlamıştır: “fuk (Ar.): Ok gezi. (AHT)” (Vural, 2020, s. 118).

Gez: Okun yaya takılan kertikli yeri. Okun gezini kurmak. “Ve dahı tevfiķ didüğümüz oknın gezini koymak turur, kiriş üzere. Muna fuk dahı dirler ve dahı **gez** dirler. Velikin **gez** demek Türk tili turur.” [19b/8-20a/2]. Bu terim diğer çalışmalarda da mevcuttur ve şöyledir: “gez (Far.): İlgin ağacından kısa talim oku. (LL-OTS-BUR-LEH-FD-VLD-KT-MÜN)” (Vural, 2020, s. 118); “gez 013a/15 “Ok atışlarında kullanılan 66 santimetrelik uzunluk ölçüsü” (Bzour, 2020, s. 204); “gez açmak: Oka gez açmak.” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 126); “gez: < Far. Okçulukta kullanılan ve 66 cm’ye tekabül eden bir uzunluk ölçüsü. (4a/1)” (Ölçücü, 2020, s. 76); “gez: Hangi çeşidi olursa olursun okun çileye yani kirişe takılan başına gez denir. Fakat hava ve torba gezlerinde tek parça kemik geçirildiği için baş-pare adını vermişlerdir. Ayrıca diğer oklara tarif olunduğu gibi bazı ahlak yaban keçisinin boynuzundan yekpare ve bakkam gibi iki parça da olsa yine tek parçaya benzedikleri için baş-pare denmeyip gez derler (s. 125).” (Egüz, 2011, s. 397).

Götürmek: Yay ok atma durumunda kaşımak anlamında “indirmek” ile birlikte kullanılan bir terim. “Ve dahı, iki tirseğin dahı kabza dahı iki çigin bir satr hatt gibi bolgay. Birbirine muhalif bolmagay, **götürgende** ve dahı indürgende.” [21b/4-7].

Gözlemek: Nişan almak. Ok atmanın aslından biridir. “Ve bir niçeler ülgüni gözlemek, yaynın içinden dahı taşındantur, tiyib eytdiler.” [42a/9-42b-1].

Harbi: ‘Nazar’ ve ‘ayan’ da denilen ‘hedefi gözleme’ nin okun bir tutam kalıncaya kadar çekilmesinden sonra yayın dışından yapılan üç türünden biri. “Ve dahı, nişanı gözlese yaynın taşından gözleye. Kaçan kim, yaynı çekse dahı bir dutam kadarınca okdan kalsa andan sonra nişanı gözlekey; dahı, atgay. Muna **harbi** tirler.” [23a/2-6].

Hatra: Sol eli kabza ile birlikte aşağı bırakmak. “Ve dahı ol **hatra** didüğümüz, sol elini kabzası birle aşaga salgay anın gibi kim kiriş birle oknı urur gibi oknı atar, vaktinde.” [27b/4-7]. Egüz bu terimi “hatre” maddebaşı olarak almıştır.

Tanımı şöyledir: “*hatre: Kabza yumruğu ile okun siperle ilgili harekete sebep olan kabza muamelesi (s. 72).*” (Egüz, 2011, s. 398).

İtlak: Ok atmanın aslından biridir. Okun yaydan çıkarılma tarzlarından biridir. İtlak-ı muhtelis, itlak-ı sabit ve itlak-ı sakin olmak üzere üç türü zikredilmiştir. “*Bilgil ve agah bolgil; ok atmaknın aslı, altı turur. Biri kabzaa turur; ve biri tevfik turur; ve dahı biri, 'akd turur ve biri dahr, medd turur; ve biri dahı , itlak turur; ve biri dahı, 'ayan turur.*” [14a/8-9, 14b/1-2]. Egüzde şöyle tanımlanmıştır: “*ıtlak/ oku boşandırmak: Ok atmak (s. 49).*” (Egüz, 2011, s. 398).

İbrencek: Kabzanın iç yanı. “*Ve dahı kabzanın iç yanın –Ana ibrencek dirler.- baş barmaknın tuşında kılgay; ol boguna tegürgey.*” [37b/6-8].

İdman: Ok talimi. “*Munun gibi atmaklığa idman gerek turur. İdmansuz bolmaz..*” [22b/9-23a-1]. Uçar ve Akyıldız'da da şöyle geçmektedir: “*idman :<Ar. Alıştırma, alışkanlık olması için bir şeyi birçok defa tekrarlama.*” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 127).

İflat: Ok atmanın aslından biridir. Okun yaydan çıkması. “*Ve dahı İshaki'r-Refa eytdi: «Ok atmaknın aslı on turur ve fer'i bir turur, eyitdi.*” Birisi intisab turur –yani, ilgüye karşı turmak turur; o tenlü kim ülgünü sol gözün tuşında kılmak turur ve birisi itar turur ve birisi tevfik turur ve birisi kafile turur ve birisi kabza turur ve birisi itimad turur ve birisi yayı agzına tegrü çekmek turur ve birisi oknın temürini baş barmagnın iki bogunu arasında kılmak turur ve dahı birisi iflat turur ve birisi fetha turur, sol eli birle; amma, fer'i kalkan altından atmak turur ve dahı geymek birle atmak turur.» eyitdiler” [16a/3-16b/4]. Azbay'da şöyle geçmektedir: “*ıflat 36a/5: Şeşmek, çözmek -gerili oku bırakmak- < Ar. iflat “Halas olmak ve halas etmek” (Ahteri, s. 88).*” (Azbay: 2019: 209).

İlgü/ülgü: Hedef; nişan. “*Amma, nazar didüğümüz dahı ayan didüğümüz nişanı ya ülgünü gözlemekdür.*” [22a/4-5].

İndürmek: Yay ok atma durumundan uzaklaştırmak anlamında “götürmek” ile birlikte kullanılan bir terim. “*Ve dahı, iki tirseghı hdahı kabza dahı iki çigin bir satr hatt gibi bolgay. Birbirine muhalif bolmagay, götürgende ve dahı indürgende.*” [21b/4-7].

İntisab: Ok atmanın aslından biridir. Hedefe karşı durmak. “*Ve dahı İshaki'r-Refa eytdi: «Ok atmaknın aslı on turur ve fer'i bir turur, eyitdi.*” Birisi intisab turur –yani, ilgüye karşı turmak turur; o tenlü kim ülgünü sol gözün tuşında kılmak

turur ve birisi itar turur ve birisi tevfik turur ve birisi kafile turur ve birisi kabza turur ve birisi itimad turur ve birisi yayı agzına tegrü çekmek turur ve birisi oknın temürini baş barmagnın iki bogunu arasında kılmak turur ve dahı birisi iflat turur ve birisi fetha turur, sol eli birle; amma, fer'i kalkan altından atmak turur ve dahı geymek birle atmak turur.» eyitdiler [16a/3-16b/4].

İrtiad: Titremek anlamına gelir. Sağ kolda, sol kolda, vücudun tamamında ve başta olmak üzere dört yerde ortaya çıkan bir okçuluk ayıbıdır. “*Ol ayblar kim, ok atganda okçılara düşer. Ol biş dürlü ayb turur. Bu bişden artuk bolmaz ve eksük bolmaz. Ol ayblardan birisine tarak dirler ve birine akır diyerler ve birisine şak diyerler ve dahı birisine zürka diyerler ve birine dahı irtiad diyerler.*” [43a/9, 43b/1-8].

İtar: Ok atmanın aslından biridir. Hedefi dikkatli bir şekilde gözlemek anlamında kullanılır. “*Ve dahı İshaki'r-Refa eytdi: «Ok atmaknın aslı on turur ve fer'i bir turur, eyitdi.» Birisi intisab turur –yani, ilgüye karşı turmak turur; o tenlü kim ülgünü sol gözün tuşında kılmak turur ve birisi itar turur ve birisi tevfik turur ve birisi kafile turur ve birisi kabza turur ve birisi itimad turur ve birisi yayı agzına tegrü çekmek turur ve birisi oknın temürini baş barmagnın iki bogunu arasında kılmak turur ve dahı birisi iflat turur ve birisi fetha turur, sol eli birle; amma, fer'i kalkan altından atmak turur ve dahı geymek birle atmak turur.» eyitdiler*” [16a/3-16b/4].

İtimad: Ok atmanın aslından biridir. Ok atmaya zihnen hazır olma anlamı için kullanılır. “*Ve dahı İshaki'r-Refa eytdi: «Ok atmaknın aslı on turur ve fer'i bir turur, eyitdi.» Birisi intisab turur –yani, ilgüye karşı turmak turur; o tenlü kim ülgünü sol gözün tuşında kılmak turur ve birisi itar turur ve birisi tevfik turur ve birisi kafile turur ve birisi kabza turur ve birisi itimad turur ve birisi yayı agzına tegrü çekmek turur ve birisi oknın temürini baş barmagnın iki bogunu arasında kılmak turur ve dahı birisi iflat turur ve birisi fetha turur, sol eli birle; amma, fer'i kalkan altından atmak turur ve dahı geymek birle atmak turur.» eyitdiler*” [16a/3-16b/4].

İttifak. Okçuluk usüllerine uymak anlamındadır. “*Bu, üstadlar katında gayet yahşı turur. Amma, bilmezler katında eksüklük dahı ayb turur ve dahı munun aslı oldur kim, ittifak bolgay ve dahı çekmegey ve dahı yayını doldurmagay.*” [33b/4-9].

İzlemek: Okun gidiş yönü. “*Ve eger, düşman yakın bolsa, ayakın gözleyib atgay. Anuniçün kim, ok yaydan çıkgaç, yukaru izler.*” [23a/7-9].

Kabza: Ok atmanın aslından biridir. Elde yay kurma şekli olarak yayın elle kavranan orta kısmı anlamındadır. Metinde, kabza boşanmak, kabza teprenmek, kabzanı dörtgöl dutmak, kabzanı kıyık dutmak, kabzanı murabba' dutmak yapıları ile bunun türlerine göndermeler de yapılır. “*Ve dahı İshaki'r-Refa eytdi: «Ok atmaknın aslı on turur ve fer'i bir turur, eyitdi.» Birisi intisab turur -yani, ilgüye karşı turmak turur; o tenlü kim ülgünü sol göznin tuşında kılmak turur ve birisi itar turur ve birisi tevfiq turur ve birisi kafile turur ve birisi kabza turur ve birisi itimad turur ve birisi yayı agzına tegrü çekmek turur ve birisi oknın temürini baş barmagnın iki bogunu arasında kılmak turur ve dahı birisi iflat turur ve birisi fetha turur, sol eli birle; amma, fer'i kalkan altından atmak turur ve dahı geymek birle atmak turur.» eyitdiler*” [16a/3-16b/4]. Bu terim, şu çalışmalarda da anlamlandırılmıştır: “*kabza* :<Ar. 1.Yayın sol elle kavranan orta kısmı. 2. Ok boynunu ölçmekte yaklaşık 9 cmlık uzunluk ölçüsü. 3. Atıcıya göre sol taraf, kabza canibi.” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 128); “*kabza 040b/03* “Yayın sol elle kavranan orta kısmı olarak tanımlanır” (Bzour, 2020, s. 205); “*kabza 36a/4*: -Oku- tutmak < Ar. kabd “Pençe ile bir nesne tutup zabt eylemek manasınadır.” (Kamus); “Almak, ahz manasına” (Vankulu); Tutacak, tutmak yeri, sap” (Devellioğlu, s. 477); “Grasp, seized, clutched” (Steingass, s. 952).” (Azbay: 2019: 209); “*kabza*: Yayın kabzasının arkasının ortasını sol elin ayası ile parmakların birleştiği yer olan kısmına koymak (s. 42). Ayrıca ayak yerinden hava yerine karşı durulunca sol tarafa da kabza denir (s. 153).” (Egüz, 2011, s. 399); “*kabza*: < Ar. Yayın sol elle kavranan orta kısmı, tutma yeri. (10a/7)” (Ölçücü, 2020, s. 76). Ayrıca, diğer çalışmalarda “kabza almak” (Vural, 2020, s. 118); “kabza canibi” (Ölçücü, 2020, s. 76); “kabza kuran” (Egüz, 2011, s. 399); “kabza talibi” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 128); “kabza-i evvel” (Egüz, 2011, s. 399); “kabza-i Haşimi” (Egüz, 2011, s. 399-400); “kabza-i İshaki” (Egüz, 2011, s. 399); “kabza-i sani” (Egüz, 2011, s. 399); “kabza-i Taberi” (Egüz, 2011, s. 400); “kabza-i Tahir-i Belhi” (Egüz, 2011, s. 400); “kabzaya bak” (Egüz, 2011, s. 400) kelime öbekleri yapısı içinde de maddebaşı yapılmıştır.

Kafil / Kafle: Ok atmanın aslından biridir. Kirişin baş parmağa çarpması anlamındadır. Daha çok “kafle kılmak” fiil öbeği yapısında kullanılmaktadır. “*Ve dahı İshaki'r-Refa eytdi: «Ok atmaknın aslı on turur ve fer'i bir turur, eyitdi.» Birisi intisab turur -yani, ilgüye karşı turmak turur; o tenlü kim ülgünü sol göznin tuşında kılmak turur ve birisi itar turur ve birisi tevfiq turur ve birisi kafle turur ve birisi kabza turur ve birisi itimad turur ve birisi yayı agzına tegrü çekmek turur ve birisi oknın temürini baş barmagnın iki bogunu arasında kılmak turur ve dahı birisi iflat turur ve birisi fetha turur, sol eli birle; amma,*

fer'i kalkan altından atmak turur ve dahı geymek birle atmak turur.» eyitdiler” [16a/3-16b/4].

Kamış ok: Kamıştan yapılmış ok. “Munın. gibi ok birle, üstad kişi bolsa atabilür; yohsa, atabilmez; okn sındurur. Ve eger, **kamış ok** bolsa, dahı yahşıradur.” [33a/33-6]. Bu terim diğer çalışmalarda da yer almaktadır: “kamış ok : Mücevvef ok olarak da bilinir. Kamıştan yapılan oklardır. Kamış ok yapmak için gerekli malzeme Hindistandan getirildiği için, çok pahalıya mal oluyordu. Bu nedenle kamış ok nadir görülmekte daha çok çam ağacından yapılan oklar kullanılmaktaydı.” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 128); “kamış ok: Kamıştan yapılan ok. (12b/14)” (Ölçücü, 2020, s. 76).

Karın: Yay kemiğinin iç tarafı. “Ve dahı, ol on sekizden altısı, tenindedür. Biri, ök yanı; ve biri, ön çigni; ve biri, iki yagnrı süvegi; ve biri, ucası; ve biri, **karnı** durur.” [34b/1-8]. Bu terim Egüz’de de geçmektedir: “karın: Aydın ve Menemen havalilerinin genç uzun boynuzlu öküzlerinin boynuzlarından yapılan bir tür yay kemiğinin iç tarafına gelen yer [s. İli]” (Egüz, 2011, s. 400).

Kavs: Yay. “Amma, ol meddü'l-**kavs** didüğümüz, yaynı çekmek turur. Ön koldan üç barmak dahı sol koldan üç barmaknı katı yumgay, -Ya’ni, cılak barmaknı dahı etsiz barmaknı dahı orta barmaknı iki elinden katı berk yumgay, ok atar vaktde.” [21a/5-9]. Bu terim doğal olarak diğer çalışmalarda da geçmektedir: “kavs (Ar.): Ok atan yay. (AHT-LEH-MÜK-OTS) «Oklar siham-i kavs-i kazadan nigan verir Feykan-i tir ise ecel-i nagehan olur.” Nefi” (Vural, 2020, s. 119); “kavs :<Ar. Yay, keman.” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 128); “kavs 32a/9: Yay < Ar. kavs “Malumdur ki yaya denir.” (Kamus)3; “Yay, keman maanasına” (Vankulu); “Yay ki onunla ok atarlar.” (Ahteri, s. 794); “abow” (Steingass, s. 994).” (Azbay: 2019: 204). Bu terim, diğer çalışmalarda “kavs boyı” (Ölçücü, 2020, s. 76); “kavs-ı arabi” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 128); “kavs-ı arabiyye” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 128); “kavs-ı hicazi” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 128); “kavs-ı saht” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 128); “kavs-ı teveccüh” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 128); “kavsı” (Vural, 2020, s. 119); “Kavs-name” (Vural, 2020, s. 119), (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 128); “kavsüt-tedmir” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 128); “kavvas” (Vural, 2020, s. 119) yapıları içinde de kullanılmıştır.

Kılıç: Kılıç. “Kaçan kim, bıçaknı kördi; hoş keldi. Dahı anun birle uruşdılar. Andan sonra, Adem eyitdi: «Mundan uzunurak bolsa!» didi.”; **kılıc** işlediler. kaçan kim, kılıçnı kördiyise hoş geldi; sevindi. Andan sonra, Adem eyitdi: «Mundan dahı uzunurak bolsa!» didi. Vardılar, süngü işlediler.” [10a/6-10b/5].

Kiriş: Ok atmanın şartlarından birisidir. Yayın iki başını birbirine bağlayan çile. “*Amma, ok atmaknun biş erkanı bar turur. Birisi yay turur; birisi **kiriş** turur ve birisi ok turur ve birisi kösküban turur ve birisi ok atgan kişi turur.*” [12a/6-9]. Bu terim zikri geçen çalışmalarda da yer almaktadır: “*kiriş: Ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ.*” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 129); “*kiriş endam: Ok boylarının bir çeşidi. Kiriş endam denen ok, boğazı ile beraber boyca üçte birine kadar yürüyüp baldırını temrene kadar farksız olarak indirip, boğazdan temrene dek boğaz, göğüs, baldır birbirinden farksızdır. Bu puta ve torba gezi oku ise zeytuni denilen yuvarlakça temren ve pişrev, sala azmayişi ve haki cinsi ok ise soya ile tokça kullanılır. Kiriş endam ok da önce havayı yararken şem endam ok gibi baldın ince olmadığından genişçe yol açmasına dayanarak havada gidişi hızlı ve isabetteki tesiri de fazladır (s. 122).*” (Egüz, 2011, s. 401); “*kiriş: Yay germeye yarayan lastikli bağ. (LEH-VLD)*” (Vural, 2020, s. 119). Ayrıca, diğer çalışmalarda “*kiriş kak-*” (Ölçücü, 2020, s. 76); “*kirişdaş*” (Bzour, 2020, s. 205) kelime yapılarında da rastlanmaktadır.

Kösküban. Ok atmanın şartlarından birisidir. Yayın iki başını birbirine bağlayan çile. “*Amma, ok atmaknun biş erkanı bar turur. Birisi yay turur; birisi **kiriş** turur ve birisi ok turur ve birisi **kösküban** turur ve birisi ok atgan kişi turur.*” [12a/6-9].

Kurmak: Yay yapmak; yaya düzen, vermek. “*Kaçan kim yaynı **kursa** ve eger anlarının yası uzunı on bir dutam bolsa **kiriş** hükmi ol idi kim **kiriş** birle kabza arası bir **kariş** bolgay.*” [65a/2-5].

Küştüvan: Sağ el baş parmağına takılan yüzük. “*Ve birisi dahı baş barmaknın ahir bogunında bolur, **küştüvan** yirinde.*” [44b/7-9].

Medd: Ok atmanın aslından biridir. Elde yay kurma şekli. “*Bilgil ve agah bolgil; ok atmaknın ash, altı turur. Biri kabza turur; ve biri tefvik turur; ve dahı biri, 'akd turur ve biri dahı, **medd** turur; ve biri dahı , ıtlak turur; ve biri dahı , 'ayan turur.*” [14a/8-9, 14b/1-2].

Meşakifi: Oturarak bir ok atma tarzı. “*Dördinci oldur kim ol özi olturub atmak ohşar. Sol tizini dahı sol yinçüğini yirge koygay sen ve dahı ön yinçüğünü durguzgay sen dahı ikisinin arasın bir yinçük kadarınca kılgay sen ya dahı andan azırak kılgay sen dahı atgay sen. Bu olturuşga **meşakifi** tirler.*” [32a/3-9].

Meydan: Yay başlarında ve kirişin ortasındaki ip sargı. “*Ve biri dahı yaynın **kiriş**nin iki kulakı **meydansız** bolmakdan bolur.*” [63b/1-2]. Diğer çalışmalarda bu

kelime ok atma yeri anlamında listelenmiştir: “*meydan* :<Ar. 1.Ok meydanı. 2.Geniş, açık, düz yer, alan. 3.Yarışma veya karşılaşma yeri.” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 130); “*meydan* 04b/04 “*Meydan, ok atma ve yarışma meydanı*” (Bzour, 2020, s. 205); “*meydan*: < Ar. Ok atışlarına özellikle de menzil atışlarına ayrılmış olan geniş alan. (45b/5)” (Ölçücü, 2020, s. 77). Ayrıca, “*meydan günü*” (Ölçücü, 2020, s. 77); “*meydan ihtiyarları*” (Ölçücü, 2020, s. 77); “*meydan mütevellisi*” (40b/8) (Ölçücü, 2020, s. 77); “*meydan-ı hüner-veran*” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 130); “*meydan-ı rumat*” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 130); “*meydanlık*” (Egüz, 2011, s. 402) yapıları içinde de listelenmiştir.

Moynuz: Yayın temel malzemesi. Yay yapımında kullanılan sığır veya öküz boynuzu. “*Amma yaynın yahşırakı ol turur kim gerek tört nesneden bolgay. Biri ağaç, biri moynuz, biri yılım, biri sinir.*” [13a/9-13b/3]. Bu terim “boynuz” olarak Uçar ve Akyıldız’da da geçmektedir: “*boynuz* : Yay yapımında kullanılan su sığırtı, keçi boynuzu yahut öküz boynuzu. Yayda kullanılan boynuzla “Yay kemiği” de denilir.” (2020: 124).

Muhtelis: Oku tamamen çekip biraz durduktan sonra atma şekli. “*Amma, ıtlak-ı muhtelis ol turur kim evvel oknı çeker tamam toldurur andan sonra birez durur bir söz sözlegen kadarınca andan sonra kalanını tiz çeker dahı atar.*” [24a/6-24b/1].

Mübtedi: Okçuluğa yeni başlamış, acemi. “*Amma, ol mübtedi kişiye eyle gerek kim nişanga azırak kıyık durgay.*” [28b/8-29a/1].

Müdevver: Okun yaydan çıkması. “*Kaçan bilse kim oknın temüri sol kolnın baş barmaknın evvel bogunına yitdi anda birez sakın bolgay andan sonra ferke birle müdevver iflat kılub atgay, neçük kim burun yad kılduk.*” [39b/6-41a/1].

Nazar: Ok atmanın aslından biridir. ‘Harbi’ ve ‘ayan’ da denilen ‘hedefi gözleme’nin okun bir tutam kalıncaya kadar çekilmesinden sonra yayın dışından yapılan üç türünden biri. “*Birisi akd turur ve birisi kabza turur ve birisi nazar turur.*” [15b/5-6].

Nişan: Hedef; ülgü. “*Amma, nazar didüğümüz dahı ayan didüğümüz nişanı ya ülgünü gözlemekdür.*” [22a/4-5]. Bu terim, diğer çalışmalarda da maddebaşı olmuştur: “*nişan* (Far.): Ok hedefi. (BUR-LEHC-MÜN-LN-RTK-VLD) “öldüğüme kayırmazam ey kaşları keman Gamzen okma ben ölice kim diker nişan” Necati” (Vural, 2020, s. 119); “*nişan* :<Far. 1.Vurulacak noktaya silahı çevirme. 2.Nişan, iz, belirti.” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 131); “*nişan kaşı*: < Far.+T. Genellikle

padişahların ok koşularında kırmış oldukları rekorların unutulmaması için dikilen taş." (47b/4) (Ölçücü, 2020, s. 77). Ayrıca, diğer çalışmalara "nişan-gah" (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 131); "nişanı delmek" (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 131); "nişan-ı fevzi" (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 131); "nişan-ı tir" (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 131) yapılarıyla da girmiştir.

Nüşşab: Yay, kiriş, ok, kösküban ve okçu olmak üzere beş erkana sahip okçuluğun en temel malzemesinden olan oktur. "*Ve dahı ebbe, ol,oknun adıdur. Ma'nisi ol bolur; kim, karganı sürgil, bu ok birle, timek bolur. Andan sonra, ana Arab tilince 'nüşşab' ad birildi, diyüb eyitdiler.*" [8a/7-9]. Okçuluk terimleri ile ilgili çalışmalarda da "nuşşab", "nüşab", "nüşabe" şekillerinde görülmektedir: "nuşşab 33a/5 Ok < Ar. nuşşab "arabların kullandığı oka denir, nebl maanasına. Müfredi nuşşabetti hayla." (Kamus); "An arrow (especially a Persian arrow, made of wood, the Arabian reed-arrow being called sehml), arrows" (Steingass, s. 1402). "Nüşabet, uzağa attıkları ok. Cemi zamm-ı nun ve tedid-i şin işe nüşşab gelir." (Ahteri, s. 1017); "nüşab temrenli oklar; nüşabe temrenli ok" (Devellioğlu, s. 848)." (Azbay: 2019: 206); "nüşâb (Ar.): Oklar. (FD-MNÖ-OTS)" (Vural, 2020, s. 119); "nüşâbe (Ar.): Temrenli ok. (FD-LEH-MÜK-OTS-RTK)" (Vural, 2020, s. 119); "nüşşâb (Ar.): Oklar, sehmler, tirlir. (MÜN) (Vural, 2020, s. 119); "nüşşâbe (Ar.): Ağaçtan yapılmış olan ok. (MÜN)" (Vural, 2020, s. 119)

Ok atgan kişi: Okçu. "*Amma, ok atmaknun biş erkani bar turur. Birisi yay turur; birisi kiriş turur ve birisi ok turur ve birisi kösküban turur ve birisi ok atgan kişi turur.*" [12a/6-9].

Ok temüri: Temren. "*Birisi1 i'timad turur; ve birisi, yayı agzına tegrü çekmek turur; ve birisi, oknun temürini baş barmagnın iki bogunu arasında kılmaq turur; ve dahı birisi, iflat turur.*" [16b/1-4].

Ok: Ok. "*Amma, ok atmaknun biş erkani bar turur. Birisi yay turur; birisi kiriş turur ve birisi ok turur ve birisi kösküban turur ve birisi ok atgan kişi turur.*" [12a/6-9]. Bu terim diğer çalışmalarda da geçmektedir: ok : "Ok. Oklar şekillerine göre Tarz-ı Has, Kirişendam, Şemendam, Hava Gezi, Uzun Ok, Azmayış olarak ayrılır. Yapılarına göre Pişrev, Yeksüvar, Zergerdan, Karabatak Oku, Haki ve İbriş oku olarak ayrılır. Yapıldıkları malzemeye göre ise ağaç ve kamış oku olarak ayrılır. Metinde tir-i ahenin olarak bir de demir oktan bahsedilmektedir. Temrenlerine göre ise üçgen, kare, yassı, zeytuni, adeta (sala koşusunun oklarıyla torba gezine takılır), kısa ve uzun temrenli oklar olarak ayrılmaktadır." (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 131); "ok: Yayla atılan, ucunda sivri demir bulunan ve arkası

tüy şeklinde olan ince ve kısa çubuk.” (12b/15) (Ölçücü, 2020, s. 77); “ok: Yayla atılan ucu sivri demirden arkası tüy şeklinde düz, ince ve kısa değnek. (LEH-LHC-RTK-YTL-KAM-VLD) “Ciger-guşe ayağına batan nar Ata canına eyler ok gibi kar” Hamdi” (Vural, 2020, s. 119). Ayrıca, bu terim, değişik şekiller ve birleşik yapılar içinde de listelenmiştir. “ok at-“ (Ölçücü, 2020, s. 77), “ok atımı” (Vural, 2020, s. 119); “ok atmak” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 131); “ok ayaklanmak” (Egüz, 2011, s. 402); “ok dokunmak” (Egüz, 2011, s. 403); “ok geçimi” (Egüz, 2011, s. 403); “ok işlemek” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 131); “ok kaçur-“ (Ölçücü, 2020, s. 77); “ok kondur-“ (Ölçücü, 2020, s. 77); “ok meydana” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 131-132); “ok meydana tekyesi” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 132); “ok meydana” (Vural, 2020, s. 119); “ok yarışmak” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 132); “ok yaydan çıkmak” (Vural, 2020, s. 119); “ok yemek” (Vural, 2020, s. 119); “okarmak” (Vural, 2020, s. 119); “okçı” (Bzour, 2020, s. 205), (Ölçücü, 2020, s. 77); “okçıyan” (Bzour, 2020, s. 205); “okçu” (Vural, 2020, s. 119); “okgezlemek” (Vural, 2020, s. 119); “oklamak” (Vural, 2020, s. 119); “oklarını devşürmek” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 131); “okluk” (Vural, 2020, s. 119); “oku yaya uydurmak” (Egüz, 2011, s. 403); “okun boyı” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 132).

Okçı: Ok atan kimse. “Ol ayblar kim, ok atganda **okçılara** düşer. Ol biş dürlü ayb turur. Bu bişden artuk bolmaz ve eksük bolmaz. Ol ayblardan birisine tarak dirler ve birine akır diyerler ve birisine şak diyerler ve dahı birisine zürka diyerler ve birine dahı irtiad diyerler.” [43a/9, 43b/1-8].

Ötgen: Okun tesirli olması. “eger bir kişi ok atıb urgan bolsa; velikin **ötmese**, fayidesi bolmaz. Ve eger okı **ötgen** bolsa; velikin, urur dahı bolsa, illa, özini düşmandan saklayubilmese, anın dahı fayidesi bolmaz.” [12b/1-5].

Siñir: Yayın temel malzemesi olan hayvan siniri. “Amma yaynın yahşırakı ol turur kim gerek tört nesneden bolgay. Biri ağaç, biri moynuz, biri yılın, biri **sinir**.” [13a/9-13b/3]. Uçar ve Akyıldız’da da geçmektedir: “sinir: Yay yapımında kullanılan hayvan siniri.” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 133).

Süngü: Süngü. “Kaçan kim, bıçaknı kördi; hoş keldi. Dahı anun birle uruşdılar. Andan sonra, Adem eyitdi: «Mundan uzunurak bolsa!» didi.”; kılıc işlediler. kaçan kim, kılıçnı kördiyise hoş geldi; sevindi. Andan sonra, Adem eyitdi: «Mundan dahı uzunurak bolsa!» didi. . Vardılar, **süngü** işlediler.” [10a/6-10b/5].

Şakk: Okçuluk kusurlarından dolayı oluşan ve ‘yarılmak’ da denilen uzuv yarılması. “**Şak** demek, yarılmakga eydürler. Ol dörtten birisi, baş barmak birle şehadet

barmak arasında bolur, kabza dutgan elde ve birisi dahı sol elnin baş barmaknın son bogunında bolur ve birisi dahı baş barmaknın tırnağı yarılır, yasıısınca ön kolında ve birisi dahı baş barmaknın tırnakı yarılır, uzunınca; dahı ön kolda bolur.” [45a/5 - 45b/4].

Tarak: Bilek, pazu -azud-, sol çiğın, yanak, sakal, emcek, şehadet parmağı, sağ kol, baş emcek ve sol kolda olmak üzere sekiz yerde kirişin çarpması sonucu ortaya çıkan bir okçuluk aybıdır. “*Ol ayblar kim, ok atganda okçılara düşer. Ol biş dürlü ayb turur. Bu bişden artuk bolmaz ve eksük bolmaz. Ol ayblardan birisine **tarak** dirler ve birine akır diyerler ve birisine şak diyerler ve dahı birisine zürka diyerler ve birine dahı irtiad diyerler.*” [43a/9, 43b/1-8].

Tefvik: Ok atmanın aslından biridir. Oku hedefe nişan alarak yay kurma şeklidir. “*Ve dahı İshaki’r-Refa eytdi: «Ok atmaknın aslı on turur ve fer’i bir turur, eyitdi.» Birisi intisab turur –yani, ilgüye karşı turmak turur; o tenlü kim ülgünü sol göznin tuşında kılmak turur ve birisi itar turur ve birisi **tevfik** turur ve birisi kafle turur ve birisi kabza turur ve birisi itimad turur ve birisi yayı agzına tegrü çekmek turur ve birisi oknın temürini baş barmagnın iki bogunu arasında kılmak turur ve dahı birisi iflat turur ve birisi fetha turur, sol eli birle; amma, fer’i kalkan altından atmak turur ve dahı geymek birle atmak turur.» eyitdiler*” [16a/3-16b/4].

Tolmak/toldurmak: Okun atış için çekilmesi anlamındadır. “*Kaçan kim okdan bir dutam kadarınca kalsa **tolmaga** andan sonra tiz çeküp **toldurgay** atgay.*” [41b/3-5].

Uruş tapmamak: Okun uzun olmasından ortaya çıkan kusurlardan biri. Okun hedefe isabet etmemesi. “*Ve birisi dahı, ok uzun bolmakdan bolur. Ve andan dahı, dört 'ayb hasıl bolur. Biri avaz birmek, andan bolur ve biri dahı **uruş tapmamak**, andan bolur ve biri dahı yirimemek, andan bolur ve dahı, ok urub ötmemek andan bolur.*” [48a/1-6].

Yarılmak: Okçuluk kusurlarından dolayı oluşan ve şak da denilen uzuv yarılması. “*Şak dimek, yarılmakga eydürler. Ol dörtten birisi, baş barmak birle şehadet barmak arasında bolur, kabza dutgan elde ve birisi dahı sol elnin baş barmaknın son bogunında bolur ve birisi dahı baş barmaknın tırnağı **yarılır**, yasıısınca ön kolında ve birisi dahı baş barmaknın tırnakı **yarılır**, uzunınca; dahı ön kolda bolur.*” [45a/5 - 45b/4].

Yay: Ok atma aleti. “*Amma, ok atmaknun biş erkanı bar turur. Birisi yay turur; birisi kiriş turur ve birisi ok turur ve birisi kösküban turur ve birisi ok atgan kişi turur.*” [12a/6-9]. Diğer çalışmalarda da geçmektedir: “*yay: Yay, kavs, keman.*” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 136); “*yay 03a/15 “Yay”*” (Bzour, 2020, s. 206); “*yay: Ok atmaya yarayan alet, keman. (KAM-LEH-LHC-RTK-VLD) “Hakkın görmek dilersen kibriyasın / Riyanın sı okın yas kibr (ya) sın” Ruşeni “Değdi kiriş itdi sada-yı hazin / Pek çekene uz atana aferin / Ok çekilür dimağa denlü dolar / Zil ulaşıdurmaga dırnak çalar / Olmasadı arada mani-i nişan Bir adım olaydı iki cihan / Kirişini bir kez in ötdürse yay Atıla penbe gibi nice alay” Necati*” (Vural, 2020, s. 121); “*yay: Ok atmaya yarayan eğri ve esnek silah. (24b/13)*” (Ölçücü, 2020, s. 79). Ayrıca, farklı şekil ve yapılar da kullanılmıştır: “*yay çek-*” (Ölçücü, 2020, s. 79), (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 136); “*yay kemendi*” (Egüz, 2011, s. 407); “*yay kur-*” (Ölçücü, 2020, s. 79); “*yay salı*” (Egüz, 2011, s. 407); “*yay takmak*” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 136); “*yay tezgahı*” (Egüz, 2011, s. 407); “*yay tozu*” (Vural, 2020, s. 121); “*yay yas-*” (Ölçücü, 2020, s. 79); “*yaycı*” (Uçar ve Akyıldız, 2020, s. 136); “*yaycı*” (Bzour, 2020, s. 206), (Ölçücü, 2020, s. 79); “*yaycıbaşı*” (Ölçücü, 2020, s. 79); “*yaycılık*” (Ölçücü, 2020, s. 79); “*yayı oka uydurmak*” (Egüz, 2011, s. 407).

Yılım: Yayın temel malzemesi. “*Amma yaynın yahşırakı ol turur kim gerek tört nesneden bolgay. Biri ağaç, biri moynuz, biri yılım, biri sinir.*” [13a/9-13b/3].

Yirimemek: Okun uzun olmasından ortaya çıkan kusurlardan biri. Okun gereken hızda gitmemesi. “*Ve birisi dahı, ok uzun bolmakdan bolur. Ve andan dahı, dört 'ayb hasıl bolur. Biri avaz birmek, andan bolur ve biri dahı uruş tapmamak, andan bolur ve biri dahı yirimemek, andan bolur ve dahı, ok urub ötmemek andan bolur.*” [48a/1-6].

Zürka: Göğermek anlamına gelir. Sağ elin baş parmağında küştüvan ucu, şahadet parmağının ucu ve ades -yani, mercemik- boyutu şeklinde sağ koldaki baş parmağın tırnağı altında olmak üzere üç yerde ortaya çıkan bir okçuluk aybıdır. “*Ol ayblar kim, ok atganda okçılara düşer. Ol biş dürlü ayb turur. Bu bişden artuk bolmaz ve eksük bolmaz. Ol ayblardan birisine tarak dirler ve birine akır diyerler ve birisine şak diyerler ve dahı birisine zürka diyerler ve birine dahı irtiad diyerler.*” [43a/9, 43b/1-8]. Bu terim “zerka” şekliyle Egüzde de geçmektedir: “*zerka; Berelenme ve şişme. Ok atmadaki beş kusurdan biridir [s. 141].*” (Egüz, 2011, s. 407).

Sonuç

Sonuç olarak *Kitâb fî-İlmi'n-Nüşşâb* adlı Türkçe yazılmış ilk okçuluk kitabında 79 okçuluk terimi tespit edilmiştir. Eserde, pek çok terim yoluyla ifade edilmesi gereken kavramların ise “urup ötmek”, “ok yürümemek”, “kiriş üzülmek”, “bilek boş olmak” gibi söz dizimsel yolla ifade edildiği görülmektedir. Terim ile ifade edilmesi gereken kavramların tamamı anlatım yoluyla değil; de, terimleştirilerek verilseymiş bu sayı daha da fazla olabilirmiş.

Bu çalışma bağlamında ele alınan 77 terimden 39'u Türkçe, 36'sı yabancı kökenli ve 2'si de Türkçe-yabancı kökenli olmak üzere karışıktır. Türkçe terimlerin sayıca yabancı kökenli kelimelerden fazla olması, Türkçenin terimleştirme noktasında yeterliliğine işaret etmektedir.

Daha sonraki dönem okçuluk eserlerinde daha sık kullanılan terimlerin bu eserde neredeyse hiç kullanılmamış olması dikkat çekicidir. Bir de, bu eserde okçuluğun spor olarak gerçekleştirilmesini ifade eden -talim edimleri hariç- terimlerin bulunmaması ilk dönemlerde okçuluğun tamamen bir savaş aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Daha sonraki eserlerde spor olarak okçuluğu öne çıkaran terimlerin çoğaldığı gözlemlenmektedir.

Türkçenin söz varlığının kapsam alanının genişletilebilmesi için farklı kavramsal alanları kullanan değişik disiplinlere ait eserlerin söz varlığının, -bilhassa, terim varlığının- ortaya konması değerli birer çalışma olacaktır. Bu çalışma da son dönemlerde başlayan ve hiç şüphesiz Türk kültürüne önemli katkı sağlayan bu çalışmalara destek vermeyi amaçlamıştır.

Kaynaklar

- Azbay, E. (2019). XVII. yüzyıldan bir okçuluk kitabı: Hâzâ kitâb-ı kavsnâme ve okçuluk terimleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2019 Bahar (30), 191-211.
- Delice, H. İ. (2003). *Hulasa okçuluk ve atçılık (Kitâb fî-ilmî'n-nüşşâb - Kitâb fî-riyâzeti'l-hayl - Kitâb fî-llmi'l-musabaka)*. Kitabevi Yayınları, Müstensih: Hüseyin b. Ahmed el-Erzurumi.
- Egüz, E. (2011). Telhîs-i resâilât-ı rumât'ta geçen okçuluk terimleri ve âdetleri üzerine. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü III. Genç Bilim Adamları Sempozyumu*, 16-17-18 Mayıs 2011, s. 389-412.
- Ölçücü, H. Ç. (2020). Tuhfetü'l-hasîb'de geçen okçuluk terimleri üzerine. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD)*, 3 (1), s. 73-80.
- Tulu, S. (2021). Dede korkut kitabında okçuluk terimleri. *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2021 / 1: 51-58.
- Uçar, İ. ve Akyıldız, S. (2020). Mehmed Emin Vahîd Paşa'nın Minhâc-i Rumât Adlı Eserinde Geçen Okçuluk Terimleri Üzerine. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 80, Summer, p. 117-138.
- Vural, H. (2020). Osmanlı türkçesi sözlüklerinde yer alan okçuluk terimleri. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sonbahar Özel Sayısı, Ekim. s. 115-123.